

Jan Gabriëls
Echellaan 12
3740 Bilzen
(Foto's: Koen Gabriëls)

VERANDERINGEN VAN DE LIMBURGSE BROEDVOGELS IN DE TWINTIGSTE EEUW

10

Vogels zijn binnen de gewervelden de groep waarover de voorbije eeuw de meeste gegevens werden verzameld. Door gegevens uit verschillende perioden te vergelijken kan men per soort trends afleiden of bij bepaalde groepen, in relatie met hun biotopen, algemene besluiten formuleren. Alzo kunnen waardevolle conclusies worden getrokken over de evoluties in de Limburgse avifauna en over het beheer van onze natuurgebieden.

Niets is boeiender dan het avifaunagebeuren op de voet te volgen gedurende langere tijd. Vogels getuigen door hun aan- of afwezigheid immers van het wel en wee van de diverse biotopen in de landschappen waarin ze thuishoren. Dat er de voorbije eeuw met die biotopen heel wat gebeurd is, hoeft wellicht geen betoog. Moesten onze overgrootouders nog eens een kijkje kunnen nemen in de hedendaagse landschappen, dan zouden ze zich zeker in een ander werelddeel of op een andere planeet wanen.

Er hebben zich niet alleen in onze vogelwereld grote veranderingen voorgedaan, ook onze kennis van de vogels is er enorm op vooruitgegaan. Het is nu heel anders dan toen pater Landewald en zijn leden van de Provinciale Avifaunakring het veld introkken met een veldgids "Wat vliegt daar" of "Nesten en eieren van onze vogels" en een verrekijker die je bij vogelobservatie beter kwijt dan rijk was. De eerste Peterson Vogelgids was dan ook een ware revelatie. En toch waren dat de pioniers die ons een warm hart voor de natuur hebben gegeven en vooral respect hebben bijgebracht voor die boeiende wereld van planten en dieren. De veldgidsen bleven maar verbeteren, de verrekijkers en telekijkers eveneens.

Weldra kunnen we onze trekvogels achter de computer volgen op internet en hoeven we helemaal niet meer buiten. Toch blijft al deze technische vooruitgang maar een hulpmiddel om onze kennis over vogels verder te kunnen uitdiepen. De beleving en ervaring doet men op het terrein op en nergens anders. En het is juist die beleving van eenvoudige dingen die van onze planeet een wondere wereld maakt.

EEN BEETJE HISTORIEK

De studie naar de verspreiding van broedvogels vangt in België aan in het begin van de twintigste eeuw. Met "Les Oiseaux de la Faune Belge" was Ridder van Havre in 1928 ongetwijfeld een pionier. Vanaf 1940 tot 1951 verschenen de belangrijke naslagwerken van Verheyen in acht delen, de aanvullingen aan het werk van van Havre door Dupond en Maus (1950) en "de Vogels van België" van Dupond (1953).

Voor het uitdiepen van de kennis en de verspreiding van de inheemse avifauna waren er de tijdschriften "De Giervalk" vanaf 1912, "De Wielewaal" sinds 1934, het bulletin van de "Belgische Natuur- en Vogelreservaten" vanaf 1952 en het bulletin "Aves" sinds 1964. De Commissie voor de Belgische Avifauna liet in 1967 in de "Giervalk" de verzamellijst van de Belgische broedvogels verschijnen.

De eerste uitgebreide "Atlas van de Vogels in België en West-Europa" werd in 1972 gepubliceerd door Graaf Leon Lippens en Henri Wille. Deze atlas kende een ruime verspreiding en werd een onmisbaar standaardwerk voor vele ornithologen. Voor het eerst verschenen er ook kwantitatieve gegevens per provincie en dit vanaf het begin van de twintigste eeuw. Er zijn ook gegevens van broedvogels gekend via het Ringwerk dat in België bestaat sinds 1927 en vanaf 1959 volledig werd georganiseerd. De zetel hiervan bevindt zich in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN).

Voor de provincie Limburg bestond reeds op het einde van de 19 de eeuw een overzicht van de broedvogels in

Roodkopklauwier

“Faune des oiseaux de la Province de Limbourg” van Bamps en Geraets (1898). In de tweede helft van de vorige eeuw verschenen “De Broedvogels van Limburg” van Nef en Van Cauteren (1959) en vooral “De Vogels van Limburg” van de Provinciale Avifaunakring onder leiding van Landewald Janssen (1958-1963). Naast deze publicaties vindt men nog allerlei interessante gegevens in lokale tijdschriften.

In de provincie Limburg begon het Limburgs Studiecentrum voor toegepaste Ecologie (Lisec) in 1973 met floristische en avifaunistische studies van het leefmilieu. Diversiteit en zeldzaamheid van ecotopen, hogere planten en vogels, werden als parameters gebruikt om de ecologische waarden van een gebied te kennen. In navolging van het floristisch onderzoek werden voor het broedvogelonderzoek oppervlakte-eenheden van 1 km² gekozen. De inventarisatieperiode duurde van 1974 tot 1983 en het eerste Limburgs standaardwerk “Atlas van de Limburgse Broedvogels” verscheen in 1985 (Gabriëls, 1985). Deze inventarisatieperiode duiden we kortweg aan met [1983].

In de tweede helft van de jaren ‘80 veranderde het avifaunabestand voor een aantal ecologische groepen in de provincie drastisch. Het waren vooral soorten uit het landbouwareaal en de moerasbiotopen die sterk onder druk kwamen te staan. Dit gaf aanleiding tot een nieuwe intensieve inventarisatieronde vanaf 1989 tot 1992 en een nieuw Limburgs standaardwerk “Broedvogelatlas van Limburg” in 1994 (Gabriëls *et al.*, 1994). Hierin werd vooral de nadruk gelegd op het kwantitatief aspect van onze avifauna. Deze inventarisatie duiden we aan met [1992].

Na de publicatie van de tweede atlas in 1994 werden, via allerlei projecten, jaarlijks opnieuw kwantitatieve gegevens van broedvogels verzameld door de leden van de Vogelwerkgroep. Belangrijk zijn alle gegevens van kolonievogels en zeldzame broedvogels, een zeventigtal soorten, die we in hetgeen volgt weergeven met Prov. Vogelwerkgroep [2000].

Beide standaardwerken konden maar tot stand komen dankzij de enorme inzet van een enthousiaste vrijwilligersploeg die de kern en het hart uitmaken van de Limburgse Vogelwerkgroep. Deze laatste ontstond in het najaar van 1973 en kreeg in 1991 samen met de andere werkgroepen, met de oprichting van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA), een officieel provinciaal karakter. Ongeveer 200 medewerkers zijn actief in velerlei lopende projecten die jaarlijks worden uitgevoerd.

VERANDERINGEN IN HET BROEDVOGELBESTAND

Vergelijking van de toptien van de geschatte populatiegroottes

De vergelijking van broedvogels, geïnventariseerd in verschillende perioden en met andere methodieken, lijkt niet altijd op te gaan. Toch denken we dat een globale vergelijking van beide atlasperioden en de gegevens van de kolonievogels en zeldzame broedvogels in Limburg van de Provinciale Limburgse Vogelwerkgroep na [1992], met deze van Lippens en Wille, (1972) interessante informatie kan bieden over voor- en achteruitgang van soorten in de provincie (Tabel 1).

Vergelijken we het geschatte aantal broedparen van de tien talrijkste soorten in 1972 met deze van twintig jaar later dan scoren enkel Merel *Turdus merula* en Winterkoning *Troglodytes troglodytes* beter in de tweede periode. Daartegenover namen soorten als Huisemus *Passer domesticus*, Koolmees *Parus major*, Roodborst *Erithacus rubecula* niet alleen gevoelig af, maar er verdwenen vijf soorten uit de toptien van 1972.

De afname van de Huisemus met maar liefst 80 % is twee decennia later wel in heel de provincie aan de orde. Voor de Ringmus *Passer montanus* bedroeg de achteruitgang meer dan 68 % daar het aantal bp (broedparen) in 1992 op hooguit 5 000 werd geschat. Alhoewel oorzaken van voor- en achteruitgang meestal complex zijn, kunnen we toch stellen dat het veranderend grondgebruik, de oprukkende grootschaligheid met o.a. ruilverkavelingen, de intensivering in land- en tuinbouw met gebruik van allerlei chemische bestrijdingsmiddelen, onze “gewone mussen” blijkbaar geen goed hebben gedaan.

Het is ook niet te verwonderen dat we in het landelijk gebied bijna geen “Zwaluwen” meer te zien krijgen. Onze alom bekende Boerenzwaluw *Hirundo rustica* verminderde in twintig jaar met maar liefst 72 % in aantal, en de in 1972 al zeldzamere Huiszwaluw *Delichon urbica* daalde met gemiddeld 25 % in dezelfde periode.

Anderzijds zijn er rond de huizen overal begroeide tuinen en parken ontstaan die de Merel wist in te palmen. Onze vroegere schuwe bosmerel is een stadsmere geworden. Soorten als Spreeuw *Sturnus vulgaris*, Vink *Fringilla coelebs*, Winterkoning en Heggemus *Prunella modularis* konden deze “vertuining” eveneens appreciëren.

Vergelijking van de aanwezigheid in de atlashokken

Een andere mogelijkheid is de aanwezigheid van de broedvogels te vergelijken op basis van het percen-

tage onderzochte hokken waarin ze aanwezig waren (Tabel 2).

Uit het overzicht blijkt dat de Merel het grootste aantal hokken bewoont in beide perioden. De Vink steeg ten opzichte van [1983] enkele plaatsen en wordt op de voet gevolgd door Tjiftjaf *Phylloscopus collybita*, Winterkoning, Heggemus, Koolmees, Zanglijster *Turdus philomelos* en Houtduif *Columba palumbus*. Nieuw in deze toptien is de Zwartkop *Sylvia atricapilla*, terwijl de Veldleeuwerik *Alauda arvensis* uit deze lijst verdwijnt. De procentuele bezetting per km-hok nam bij de Veldleeuwerik met liefst 85 % af op twintig jaar, en het voorkomen van de Graspieper *Anthus pratensis*, een broedvogel van graslanden, daalde met 68 %. Het zijn vogels van het agrarisch landschap die door “vermaïssing” en vermeting de grootste klappen krijgen en anno 2000 nog altijd uit verschillende gebieden verdwijnen.

SOORTEN IN OPMARS

Vanaf de tweede helft van vorige eeuw zijn om diverse redenen een aantal soorten sterk toegenomen. Het betreft 27 broedvogelsoorten die voordien in de provincie 50 of minder broedparen (uitgezonderd de Roek) telde. Men kan deze soorten in een aantal groepen onderbrengen in relatie tot de ecotopen, biotopen en landschappen waarin ze voorkomen (Tabel 3). Voor een gedetailleerde indeling verwijzen we naar Gabriëls *et al.* (1994).

Soorten van waterrijke biotopen

De soorten uit de waterrijke biotopen zijn, met wat schommelingen tussen de verschillende periodes, duidelijk toegenomen. Dit heeft niet alleen te maken met een meer systematische en grondiger inventarisatie van deze gebieden in de latere periodes. Een aantal soorten heeft ook geprofiteerd van het voedselrijker worden van vele oppervlaktewaters met verlandingszones. Er zijn door ontgrinding en ontzanding vele nieuwe plassen ontstaan.

Eén derde van de populatie van Dodaars *Tachybaptus ruficollis* nestelt in de vennen op de militaire domeinen. Daar verdroging van deze vennen aan de orde was na [1983], is het niet te verwonderen dat de populatie terugviel in [1992]. Na de natte winters van het eind van de jaren '90 en 2000 stellen we vast dat deze kleine duiker wellicht terug het peil van [1983] haalt.

Het creëren van “badkuipen” in de vijvergebieden ten

behoefte van intensieve viskweek en het ontstaan van nieuwe voedselrijke plassen (o.a. in de Maasvallei) waren dan weer gunstig voor minder kritische soorten zoals Fuut *Podiceps cristatus* en Blauwe reiger *Ardea cinerea*. Bij deze laatste dragen bescherming en een mentaliteitswijziging bij het publiek zeker bij tot een verdere toename van de aantallen.

De Slobeend *Anas clypeata*, die nestelt in verlandingsvegetaties van allerlei voedselrijke ondiepe plassen, is door verdroging van vennen en vijvers aan populatieschommelingen onderhevig. Deze soort is door ontwatering uit tal van weidevogelgebieden verdwenen.

Duikeenden als Tafeleend *Aythya ferina* en Kuifeend *Aythya fuligula* hebben zeker voor een deel hun uitbreiding te danken aan de eutrofiëring van ondiepe plassen omdat oeverbegroeiing hier noodzakelijk is voor de nestlocatie. Al te diepe plassen van ontgrindingen en ontzandingen blijven grotendeels ongeschikt.

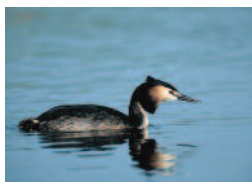
De Waterral *Rallus aquaticus*, gebonden aan natte biotopen met een wisselende waterstand, werd wellicht als schemervogel en nachtroeper voor 1972 sterk onderschat omdat niet alle waterrijke biotopen systematisch werden onderzocht.

Tabel 1: Geschatte aantal broedparen (bp) van de tien talrijkste broedvogels in Limburg in twee perioden van onderzoek.

Soort	Lippens & Wille 1972 Aantal bp	Soort	Gabriëls <i>et al.</i> [1992] Aantal bp
Huismus	150 000	Merel	50 000
Merel	40 000	Huismus	30 000
Koolmees	30 000	Tjiftjaf	25-30 000
Veldleeuwerik	30 000	Spreeuw	25-30 000
Roodborst	29 000	Vink	23 000
Boerenwaluw	22 000	Fitis	20-23 000
Zanglijster	19 000	Winterkoning	20 000
Pimpelmees	16 000	Heggemus	20 000
Ringmus	16 000	Roodborst	19-20 000
Winterkoning	15 000	Koolmees	18 000

Tabel 2: De toptien van talrijkste broedvogels op basis van het % van de hokken waarin ze aanwezig zijn.

Soort	Gabriëls [1983] %	Soort	Gabriëls <i>et al.</i> [1992] %
Merel	84,5	Merel	94,1
Tjiftjaf	78,4	Vink	93,7
Koolmees	77,6	Tjiftjaf	91,3
Winterkoning	77,0	Winterkoning	88,8
Veldleeuwerik	76,5	Zwartkop	87,9
Zanglijster	76,5	Heggemus	87,7
Vink	76,0	Koolmees	87,0
Heggemus	76,0	Houtduif	85,8
Houtduif	75,9	Zanglijster	82,9
Kneu	75,9	Pimpelmees	82,2

Dodaars (boven)
Blauwe reiger (midden)
Fuut (onder)

Voor de Kleine plevier *Charadrius dubius* blijven de meeste broedplaatsen maar tijdelijk geschikt omdat de kunstmatige terreinen (opspuiterreinen, grind- en zandgroeven, steenstorten van koolmijnen) begroeid geraken. Natuurlijke terreinen, zoals de grindbanken in de Grensmaas, zijn eerder schaars waardoor er grote fluctuaties voorkomen bij lokale populaties.

In de provincie heeft zich, sedert het begin van het systematisch onderzoek, een aantal soorten gevestigd en stelselmatig aan areaal uitbreiding gedaan. Het zijn Knobbelzwaan *Cygnus olor*, Nijlgans *Alopochen aegyptiacus*, Bergeend *Tadorna tadorna* en Krakeend *Anas strepera*.

In Limburg broeden geen wilde Knobbelzwanen. Het zijn allemaal uitgezette of halfwilde exemplaren of hun verwilderde nakomelingen. Uit ringresultaten weet men dat er nauwelijks uitwisseling gebeurt in de winterperiode met de wilde populatie uit Baltische gebieden.

De Nijlgans is een Afrikaanse soort die voorkomt ten zuiden van de Sahara en in het Nijldal. Hij is een echte exoot, want de vestigingen in verschillende Europese landen zijn ontsnapte exemplaren. Onze broedpopula-

tie Nijlganzen, die anno 2000 het grootste deel van de provincie heeft ingepalmd, is afkomstig van deze uit het Nederlandse Maasplassengebied (Gabriëls, 2000). Figuur 1 toont een kaart met alle broedplaatsen van de afgelopen jaren.

De Bergeend is oorspronkelijk een broedvogel van getijdengebieden, vooral langs de voedselrijke kusten van de Noordzee. Na 1950 kwam er langzaam een landinwaartse trek. In 1977 was de Bergeend voor het eerst broedvogel in de Maasvallei in Kessenich en nadien heeft deze soort de tijd genomen om zich geleidelijk over heel de Grensmaas en de Kempen uit te breiden.

De Krakeend is eveneens een vrij recente aanwinst van onze avifauna. Het eerste broedgeval vond plaats op Wijvenheide op het einde van de jaren zeventig. Daarna breidde ze zich snel uit in het vijvergebied van Midden-Limburg en over de andere plassen in de Kempen en recent ook in de Maasvallei. Ze is in de vijvergebieden nu talrijker als broedvogel dan de Wilde eend *Anas platyrhynchos* (Carlo Vanderijdt, mond. meded.).

Soorten van bossen

De meeste broedvogels van bossen namen significant toe (Stevens & De Ridder, 1994). Het zijn vooral de soorten van oud Grove dennenbos en ander oud naaldbout, Eiken-haagbeukenbos, Beukenbos, Eiken-berkenbos en Moerasbos. Dit heeft te maken met het ouder worden van vele bossen en de meer ecologische aanpak van het bosbeheer.

Daarbij hebben de roofvogels zich kunnen herstellen na het verbod op het gebruik van gechloreerde koolwaterstoffen in de landbouw na de jaren zestig. Een betere bescherming door de houding van vele jagers en jacht-opzieners is gunstig geweest voor de uitbreiding over heel de provincie.

De aanwezigheid van meer dood hout en de ontwikkeling van meer gevarieerde bossen (bosomvorming) waren voordelig voor Zwarte specht *Dryocopus martius*, Kleine bonte specht *Dendrocopos minor*, Bonte vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*, Boomklever *Sitta europaea* en Appelvink *Coccothraustes coccothraustes*.

De Houtsnip *Scolopax rusticola* heeft eveneens geprofiteerd van het jachtverbod in het voorjaar in de meeste Europese landen, van de algehele bescherming van de soort in het Vlaams Gewest sinds 1989, en van de meer ecologische aanpak van onze bossen.

De areaaluitbreiding van de Bosuil *Strix aluco* is mede te danken aan deze van de Zwarte specht die een leverancier van broedholten is. Omdat de nestplaatskeuze bij

Tabel 3: Overzicht van de soorten in opmars in relatie tot de biotopen waarin ze voorkomen.

Soorten van	Lippens & Wille (1972) Aantal bp/t	Gabriëls [1983] Aantal bp/t	Gabriëls et al. [1992] Aantal bp/t	Prov. Vogelwerkgroep [2000] Aantal bp/t
Stilstaande waters, moerassen, waterlopen, natte heide				
Dodaars	45	300	150	
Fuut	30	140	200	
Blauwe reiger	3	50	250	400
Knobbelzwaan	0	10	20	31
Nijlgans	0	1	3	80
Bergeend	0	3	10-15	50
Krakeend	0	10	130	300
Slobeend	20	50	100	
Tafeleend	30	200	200	
Kuifeend	3	100	180	
Waterral	35	200	150-170	
Kleine plevier	10	30-40	80	
Bossen, heidegebieden				
Wespendief	4	19-23	40-60	
Havik	8	40-50	125	
Sperwer	14	30	250-300	
Buizerd	3	110	330-350	
Boomvalk	25	40	50-70	
Houtsnip	5	8	100	
Bosuil	50	65-70	300	
Zwarte specht	40	80	250	
Kleine bonte specht	25	100	300-600	
Bonte vliegenvanger	5	0	150	
Boomklever	30	>100	800-850	
Roek	200	340	593	1250
Appelvink	50	50	300-600	
Akker- en/of graslanden				
Scholekster	3	25-30	110	
Urbane gebieden				
Europese kanarie	10	30	45	100

de Bosuil veel breder is, kon de aangroei van deze soort ook veel sneller verlopen.

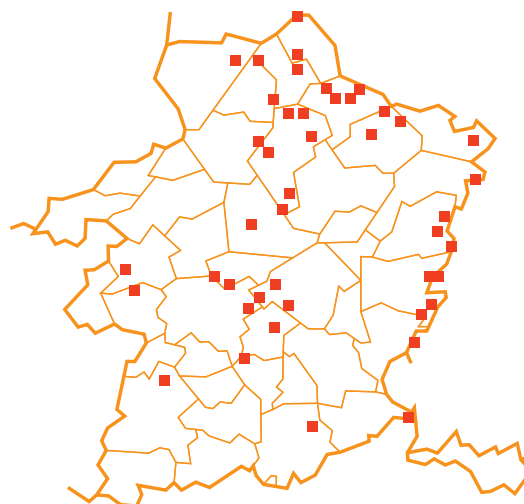
Het ophangen van nestkasten vormt een verklaring voor de spectaculaire uitbreiding van de Bonte vliegenvanger die door zijn geringe plaatstrouw gemakkelijk nieuwe gebieden kon koloniseren. Het gaat hier om vogels van de ondersoort *muscipeta* waar opvallend veel bruin-witte mannetjes (in plaats van zwart-witte zoals bij de ondersoort *hypoleuca*) voorkomen. De soort nestelt nu ook even talrijk in natuurlijke holtes van oude structuurrijke bossen in Midden-Limburg en Voeren.

De toename van de Roek *Corvus frugilegus* in Limburg (Figuur 2) mag voor een deel toegeschreven worden aan een veranderde houding van de mens tegenover deze soort die men voordien tot het schadelijk wild rekende. Het afschaffen van de jacht en het toekennen van de status "beschermde vogel" hebben de populatie toegelaten aan te groeien en zich na [1992] nog sterk uit te breiden. In [1992] waren 14 kolonies en ca 600 bp verspreid over Noord- en Noordoost-Limburg. Anno 2000 is de populatie aangegroeid tot 1250 bp in 30 kolonies verspreid over een groter areaal in de provincie (Figuur 3).

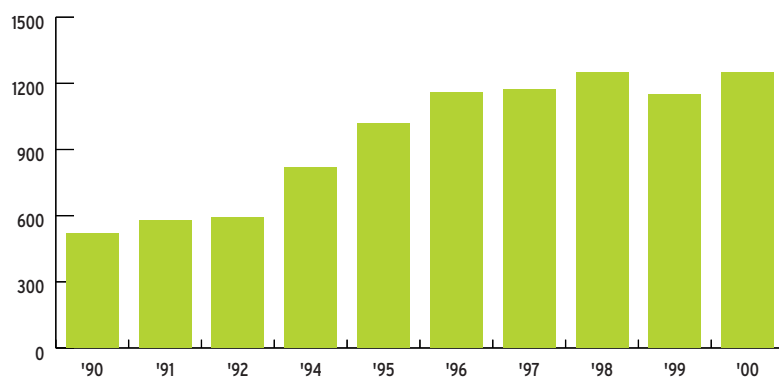
Soorten van akker- en graslandgebieden

Enkel de Scholekster *Haematopus ostralegus* heeft zich weten uit te breiden en als één van de weinige soorten kunnen aanpassen aan de moderne landbouw ofschoon hij nergens talrijk voorkomt. Het eerste broedgeval voor onze provincie dateert van 1961 in Hamont. De soort is vooral verspreid in de Kempen en in de Maasvallei. Oorspronkelijk is de Scholekster een bewoner van slikken en schorren aan kusten en stroommondingen.

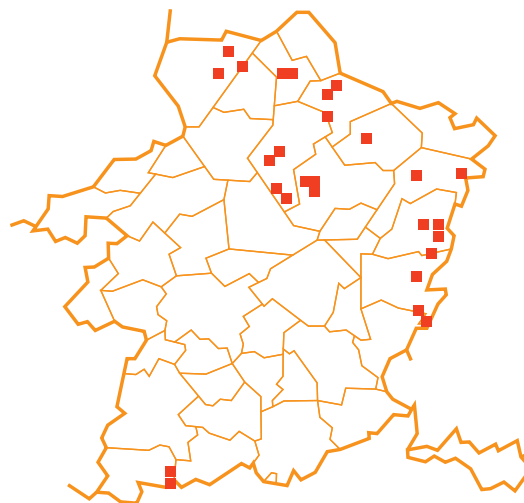
De Europese kanarie *Serinus serinus* is een broedvogel van parken, tuinen, kerkhoven en boomkwekerijen in urbane gebieden. Het bolwerk van de verspreiding en areaaluitbreiding in Limburg bevindt zich in het plantendorp Munsterbilzen waar hij zich in 1976 voor het eerst vestigde en er in 1978 uitgroeide tot 15-20 broedparen. Limburg ligt aan de noordrand van het goed bezette Europese verspreidingsgebied van de soort. Een aangroei of afname in dit gebied kan tot gevolg hebben dat de Europese kanarie zich al of niet in de provincie handhaaft. Het is zeker niet toevallig dat, na de volledige bescherming van de soort in Vlaanderen sedert 1986 er weer een aangroei kwam op verschillende plaatsen in Zuid-Limburg. Deze uitbreiding kreeg in de jaren negentig sterke proporties mede dankzij een reeks zachte winters (Figuur 4).

Figuur 1: Het voorkomen van de Nijlgans als broedvogel in Limburg in 2000

Figuur 2: Evolutie van het aantal broedparen van de Roek in Limburg

Figuur 3: Het voorkomen van de Roek als broedvogel in Limburg in 2000

VERDWENEN SOORTEN

Reeds einde 19 de eeuw maar vooral in de eerste helft van vorige eeuw verloor de heide als eeuwenoud cultuurlandschap haar economische betekenis. De ineenstorting van de wolindustrie rond 1870, de eerste Kempense steenkoolontginningen rond 1900 en het gebruik van kunstmeststoffen waren hiervoor verantwoordelijk. De nog bestaande woeste gronden (heidegebieden) werden intensief omgevormd tot bossen, landbouwgronden, woonzones en industriegebieden (Dufrane, 1985).

Op ongeveer 140 jaar daalde de oppervlakte heide met 75 %, van 71 000 ha in 1842 tot 18 000 ha in 1980. Het is dan ook niet te verwonderen dat de belangrijke ecologische groep van de heidevogels (Tabel 4) rake klappen kreeg. Nochtans profiteerden vele heidevogels aanvankelijk van het in cultuur brengen van de heide. Hierdoor ontstond in het verleden rond de resterende heideterreinen een mozaïek van voedselterreinen met vochtige weilanden, graanakkers (Rogge, Haver, Gerst) in een kleinschalig agrarisch landschap. Daarin konden tal van andere akkervogels zich optimaal ontwikkelen. Het is zeker geen toeval dat de vestiging van de Grauwe gors *Miliaria calandra* in de Kempen en de uitbreiding van de Ortolaan *Emberiza hortulana* in dezelfde periode plaatsvonden. Het kleinschalig cultuurlandschap met veel veldkruiden was optimaal voor de ontwikkeling van weide- en akkervogels. De populatie van de Ortolaan moet in die periode uit meerdere honderden broedparen bestaan hebben in tegenstelling tot de schattingen door Lippens en Wille (Maes *et al.*, 1985). Met de opkomst van de grootschalige landbouw verslechterde de voedselsituatie voor de meeste cultuurvolgers waardoor deze in de verdrukking kwamen en/of verdwenen. Dat lot was bestemd voor de Korhoen *Tetrao tetrix*, eeuwenlang het symbool van de Kempen, de Duinpieper *Anthus campestris*, de Tapuit *Oenanthe oenanthe* en de Klapekster *Lanius excubitor*. De Tureluur *Tringa totanus* was een zeer zeldzame broedvogel van de natte heideterreinen. Verdroging is voor deze soort nefast en hij verdween uit de provincie.

De "vermaïssing" van ons akker- en graslandareaal deden soorten als de Grauwe klauwier *Lanius collurio* en Ortolaan de das om, terwijl tal van voorheen zeer algemene soorten als Veldleeuwerik, Graspieper en Grauwe gors het ondertussen zeer moeilijk hebben om op een zeer laag peil stand te houden. De Grauwe gors verdween volledig uit de Kempen en staat op het punt te

verdwijnen uit de kruidenrijke uiterwaarden van de Grensmaas waar hij vroeger zo talrijk was.

In 1928 bedroeg het aantal broedparen van de Draaihals *Jynx torquilla* nog 50 in de provincie. Deze spechtensoort nestelde in oude bossen die grensden aan de heidegebieden. Vele auteurs vermoeden dat klimaatwijzigingen en het gebruik van pesticiden verantwoordelijk zijn. Populatiedalingen doen zich bij de Draaihals voor in heel Europa (Cramp *et al.*, 1985).

Het eens zo geroemde vijverlandschap van Midden-Limburg met zijn rietvegetaties bleef van intensivering niet gespaard. De moderne viskweek met Karpers en Brasems had in de tweede helft van de jaren zeventig zijn intrede gedaan. Vijvers werden uitgebaggerd, bemest, van steile wanden voorzien om Blauwe reigers te weren en rietvegetaties werden overbodig. De meeste vijvers van Midden-Limburg kregen een badkuipprofiel: open watervlakten zonder verlandingsvegetaties. Hierdoor verdwenen geschikte broedlocaties voor vele en zeldzame moeras- en watervogels. De Grote karekiet *Acrocephalus arundinaceus* hield het hier voor bekeken en andere soorten namen gevoelig af.

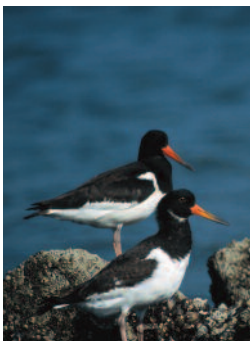
ZEER ZELDZAME SOORTEN

Veertien broedvogels (Tabel 5) zijn in de verschillende perioden aanwezig in diverse biotopen maar door hun kleine populatiegrootte blijven ze steeds kwetsbaar. Ze zijn nochtans belangrijke indicatorsoorten voor de kwaliteit van onze avifauna in verschillende biotopen.

De populaties van de Roerdomp *Botaurus stellaris*, het Woudaapje *Ixobrychus minutus* en de Snor *Locustella luscinoides*, de koninginnekken uit de vijvergebieden, waren in het begin van de jaren zestig veel groter dan door Lippens en Wille werden geschat (Gabriëls, 1985). Hetzelfde geldt ook voor vele andere soorten uit de waterrijke gebieden. Al deze soorten zijn nog altijd niet hersteld van de crash na [1983]. De Zomertaling *Anas querquedula* en de Bruine kiekendief *Circus aruginosus* zijn altijd al zeer zeldzame soorten geweest in de vijvergebieden (Gabriëls, 1985).

De populatie van de Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus*, in de jaren zeventig minstens even talrijk als de Kleine karekiet *Acrocephalus scirpaceus*, crashte compleet. In 2000 waren er voor het eerst sinds 1993 weer vier bp/t, die zeer laat (einde mei) in het broedseizoen toekwamen.

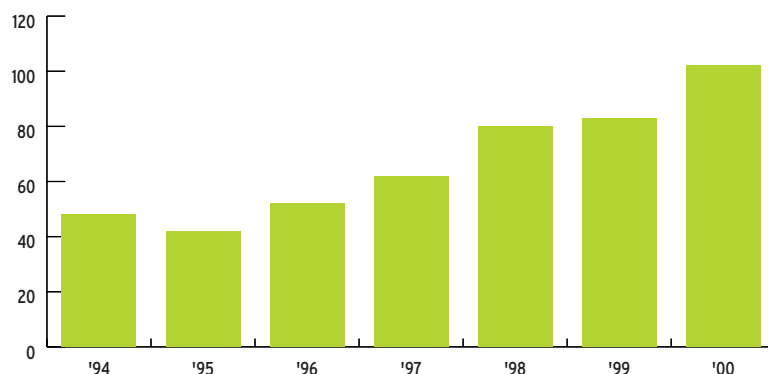
Kleine plevier (boven)
Scholekster (onder)

Door verdroging in de loop van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig, kregen de soorten van de natte en droge heide het eveneens zwaar te verduren. De Geoorde fuut *Podiceps nigricollis* is een broedvogel van mesotrofe tot voedselrijke vennen. Door uitdroging hiervan verdwenen ze tijdelijk, maar in jaren met een hoog grondwaterpeil komen ze opnieuw tot broeden. De meeste bp bevinden zich op de militaire domeinen. De jaren 1999 (15 bp) en 2000 (28 bp) waren uitzonderlijk goed voor deze zeldzame soort. De Grauwe kiekendief *Circus pygargus* is altijd al een zeer zeldzame broedvogel geweest in de provincie. In de periode 1981-1998 waren er niet jaarlijkse broedgevallen. Vanaf 1998 is er jaarlijks weer een succesvol broedpaar.

De soorten van moerassen en graslanden hadden het eveneens zwaar te verduren door landbouwintensivering en drooglegging van laagveenmoerassen in beekvalleien. Zo verdween de Watersnip *Gallinago gallinago* als zeer kritische weidevogel uit de weidevogelgebieden. De minste verstoring van de waterhuishouding is voldoende voor de soort om zijn tenten elders op te slaan. In onze provincie komt deze steltloper voornamelijk nog voor in de laagveenmoerassen van enkele beekvalleien (Zwarte Beek, Mangelbeek, Jeker) en op terreinen met een relatief hoge grondwaterstand gedurende zijn broedseizoen zoals opgespoten terreinen en braakliggende gebieden in de Grensmaas. De Watersnip is het symbool van de laagveenmoerassen in onze beekdalen. De Grutto *Limosa limosa* is vanaf 1962 geleidelijk aan een echte weidevogel geworden toen deze voor het eerst ging nestelen in hooilanden op de Buitenheide te Achel (Gabriëls, 1981). Hij blijft echter kwetsbaar omwille van de “vermaissing” van het weidelandschap.

Het Paapje *Saxicola rubetra*, eens een sieraad in de kruidenrijke graslanden van de uiterwaarden, is als broedvogel niet meer jaarlijks aanwezig in Limburg. Deze zeldzame kensoort van bloemrijke hooilandgebieden kende een enorme terugval in heel West-Europa. De vogel illustreert treffend het conflict tussen moderne landbouw en natuurbescherming. Een verregaande intensivering van het graslandgebruik met drainering, bemesting en het gebruik van selectieve herbiciden heeft geleid tot weilanden met een egale vegetatiestructuur en nog weinig insecten voor deze kleine zangvogel. In de woonomgeving van dorpen en steden hebben twee soorten een gelijkaardige trend doorgemaakt. De Kuifleeuwerik *Galerida cristata*, in het verleden talrijk op

Figuur 4: Evolutie van het aantal broedparen van de Europese kanarie in Limburg

Tabel 4: Verdwenen soorten broedvogels in de verschillende perioden van onderzoek.

Soorten van	Lippens & Wille (1972) Aantal bp/t	Gabriëls [1983] Aantal bp/t	Gabriëls et al. [1992] Aantal bp/t	Prov. Vogelwerkgroep [2000] Aantal bp/t
Heide, jong naalddhout				
Korhoen	200	35-50	<5	0
Duinpieper	100	4	0	0
Tapuit	200	40	20-25	0
Klapekster	30	10	2	0
Tureluur	10	1-2	1	0
Oude Grovere dennenbossen				
Draaihals	10	5	0	0
Stilstaande waters, moerassen				
Grote karekiet	80	5	2	0
Akkers en graslanden, Kleine landschapselementen				
Grauwe klauwier	180	20-25	8-10	0
Ortolaan	8	30	2	0

Tabel 5: Zeer zeldzame soorten broedvogels in de verschillende perioden van onderzoek.

Soorten van	Lippens & Wille (1972) Aantal bp/t	Gabriëls [1983] Aantal bp/t	Gabriëls et al. [1992] Aantal bp/t	Prov. Vogelwerkgroep [2000] Aantal bp/t
Stilstaande waters, moerassen				
Roerdomp	9	60	5-6	4
Woudaapje	12	15	0-1	8-10
Zomertaling	25	20	10	17
Bruine kiekendief	3	8-10	2-4	5
Porseleinhoen	2	1-2	1	4
Snor	15	20	5-10	2
Rietzanger	1500	<100	5-10	4
Natte heide				
Geoorde fuut	0	4	2	28
Grauwe kiekendief	3	0	0	1
Graslanden, moerassen				
Watersnip	25	80	30-40	25-30
Grutto	47	70	75	60
Paapje	70	20-25	1-2	1
Woonomgeving, boomgaarden				
Kuifleeuwerik	180	35-50	20	1-2
Putter	30-40	15-20	15-25	20

schaars begroeide terreinen in steden en dorpen, staat op het punt uit onze provincie te verdwijnen. Het areaal van deze soort bereikt hier haar noordgrens en is gekenmerkt door een grote onstabiele. De verspreidingsgeschiedenis is zeer bewogen met perioden van gebiedsverovering en toename en terugtrekkingsfasen met grote afname (Glutz en Bauer, 1985). Vooral biotoopverlies en verslechtering van de kwaliteit van de habitat zijn hiervoor verantwoordelijk, terwijl ook klimatologische factoren een rol kunnen spelen.

Voor de Putter of de Distelvink *Carduelis carduelis* zijn open verruigde terreinen met veel akkerkruiden als distels en paardebloemen in en rond de woongebieden van groot belang. Door het verdwijnen van geschikte voedselsterreinen neemt de populatie overal af in Midden-Europa (Bezzel, 1993). Het wegvangen van de Putter tot in volle broedseizoen toe en het verdwijnen van braakliggende terreinen, heeft ervoor gezorgd dat de Putter een zeldzame verschijning is geworden in de provincie. De laatste jaren schijnt de achteruitgang van deze zaadeter te stagneren.

NIEUWE SOORTEN IN DE JAREN NEGENTIG

In de jaren negentig zijn niet minder dan vijftien soorten onze inheemse avifauna komen versterken (Tabel 6). Soorten als de Aalscholver *Phalacrocorax carbo* en de Grauwe Gans *Anser anser* namen spectaculair toe op relatief korte tijd.

De Aalscholver (Figuur 5) vestigde zich in 1993 eerst in het vijvergebied van Midden-Limburg maar dit ondernemend koppel werd verstoord. Nadien groeide de populatie hier uit tot 48 bp in 1998 maar ze is nu over haar hoogtepunt en terug aan het afnemen tot 38 bp in 2000. De vestiging in de Maasvallei was opmerkelijk, vermits de eerste twee koppels in 1997 voor het plaatsen van hun nest geen blijk gaven van hoogtevrees. Ze nestelden aanvankelijk op hoogspanningspylonen en nadien op bescheidener niveau in wilgenbos, om hier op drie jaar met 120 bp uit te groeien tot de grootste kolonie in Limburg.

De successtory van de Grauwe gans begint zoals deze van de Nijlgans in de Maasvallei in Kessenich. In 1991 bracht één koppel er drie jongen groot in een oude turfwinning en van dan af begon de opmars in heel het Grensmaasgebied evenals in andere gebieden van de provincie (Figuur 6 en 7). Dat beide nieuwkomers zich vooral goed zijn gaan thuisvoelen in de Maasvallei, moet

gerelateerd worden aan de ontwikkelingen van de broedpopulaties van beide soorten in Nederland. We mogen met grote zekerheid aannemen dat de broedpopulaties van beide “Maasganzen” afkomstig zijn van deze uit het Nederlandse Maasplassengebied (Gabriëls, 2000).

Canadese Gans *Branta canadensis*, de Brandgans *Branta leucopsis* en de Mandarijneend *Aix galericulata* kunnen als exoten worden aangeduid en broeden voorlopig nog maar in lage aantallen.

De zeldzame Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* nestelde in Limburg in wisselend aantal op een drietal plaatsen in Kokmeeuwenkolonies. In 1997 waren er zelfs 48-52 broedparen aanwezig (Leysen, 2000). De Zilvermeeuw *Larus argentatus* nestelde onregelmatig en de Stormmeeuw *Larus canus*, broedvogel sinds 1997, lijkt definitief tot de inheemse broedvogels te behoren. De Rode Wouw *Milvus milvus* en de Waterspreeuw *Cinclus cinclus* zijn zeer zeldzame broedvogels die zich enkel in het Voerense landschap thuisvoelen en alleszins een echte aanwinst zijn. Ze zijn er jaarlijks met 1-2 bp aanwezig.

Het eerste broedgeval van de Buidelmees *Remiz pendulinus* vond plaats in de Maasvallei in Boorse in 1988 (Scheepers & Verstraeten, 1991). Van dan af werd ze regelmatige broedvogel in Limburg met een uitschieter in 1991 van 10 territoria in de Maasvallei, waar ze ook nadien in wisselende aantallen en op verscheidene plaatsen tot broeden kwam. Buiten de Grensmaas kwam de Buidelmees eveneens tot broeden in het Schu-

Watersnip (boven)
Aalscholver (midden)
Grauwe kiekendief (onder)

Tabel 6: Nieuwe soorten broedvogels in de jaren negentig.

Soorten van	Gabriëls et al. [1992]	Prov. Vogelwerkgroep [2000]
	Aantal bp/t	Aantal bp/t
Stilstaande waters, waterlopen, natte heide		
Aalscholver	1	150-155
Grauwe gans	6	160
Canadese gans	0	6
Brandgans	0	7
Mandarijneend	0	6
Zwartkopmeeuw	0	9
Stormmeeuw	0	11
Kleine mantelmeeuw	1	2
Rode wouw	1	1-2
Waterspreeuw	2	1
Buidelmees	10	3
Bossen		
Sijs	0	8-9
Kleine barmsijs	0	1
Kruisbek	5-50	>60
Urbane gebieden		
Slechtvalk	0	1

lensbroek en op Groenendaal in Bilzen. In 2000 waren er 3 broedgevallen, enkel in de Grensmaas. Ofschoon de Sijs *Carduelis spinus* reeds zesmaal broedverdacht was in de periode 1950-1965 met een zeker bp in 1964 (Lippens en Wille, 1972), kunnen we deze kleine zaadeter opnieuw als broedvogel verwelkomen in de Limburgse avifauna. In 1999 waren 8-9 bp/t in verschillende bossen verspreid over de provincie en datzelfde aantal werd ook bereikt in 2000 (Provinciale Vogelwerkgroep, 2000). We verwachten dat er in de nabije toekomst meer broedende Sijzen zullen worden ontdekt.

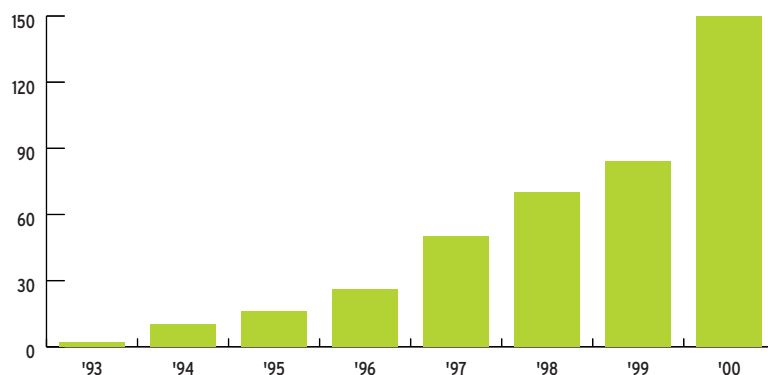
De Kleine Barmsijs *Carduelis cabaret* was al enkele keren broedverdacht in Bergerven (Neeroeteren) in 1995 en 1996. Zekerheid van broeden kwam er in 1999 en 2000 waar in een geschikt biotoop adulten hun bedelende jongen aan het voederen waren.

De Kruisbek *Loxia curvirostra* is beperkt tot de grote naalddhoutaanplantingen (Fijnspar en Europese lork) die zich uitstrekken over de Kempen en Voeren. Vermoedelijk was de soort al broedvogel in Limburg na de influx van 1983. Na invasiejaren wordt er talrijker gebroed waardoor de populatie aan grote schommelingen onderhevig blijft. Alleszins waren er in 2000 veel broedparen in bepaalde gebieden van de Kempen.

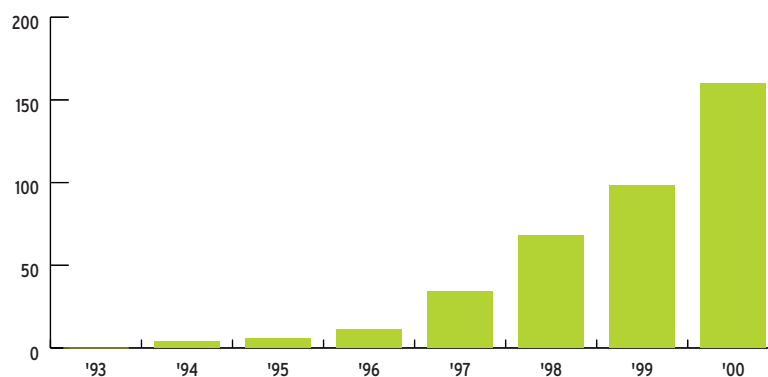
Een absolute verrassing bij de nieuwkomers is de Slechtvalk *Falco peregrinus*. Deze sierlijke snelle jager nestelde voor het eerst in de provincie in 1995. Er werden drie eieren gelegd in een nestkast op een hoge schouw. Dit broedsel mislukte wellicht door de slechte isolatie van de nestbodem en dan was het wachten tot 2000 voor een nieuwe broedpoging werd ondernomen in dezelfde maar aangepaste nestkast. Ook dit legsel werd niet uitgebreed waarschijnlijk omdat het mannetje (tweede kalenderjaar) nog te jong was. Nochtans is de Slechtvalk in België aan een opmars begonnen en dit dankzij het plaatsen van nestkasten op hoge gebouwen. Het plaatsen van deze nestkasten is een initiatief van het Fonds voor Instandhouding van Roofvogels (F.I.R.). In 1960 zou er een broedgeval geweest zijn in de doorsteek van het A-kanaal te Lanaye-Kanne op de Sint-Pietersberg. Dit legsel werd evenwel verstoord door eierverzamelaars. We denken dat de Slechtvalk de volgende broedperiode succesvol zal afsluiten.

ONREGELMATIGE EN TOEVALLIGE BROEDVOGELS

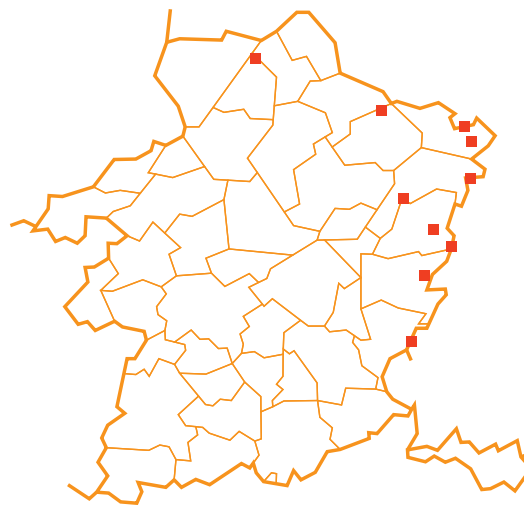
In verschillende periodes van vorige eeuw kwamen 24

Figuur 5: Evolutie van het aantal broedparen van de Aalscholver in Limburg

Figuur 6: Evolutie van het aantal broedparen van de Grauwe gans in Limburg

Figuur 7: Het voorkomen van de Grauwe gans als broedvogel in Limburg in 2000

broedvogelsoorten éénmalig of voor een of meer korte periodes tot broeden, of waren op zijn minst broedverdacht in de provincie (Tabel 7). Ze werden in vijf categorieën ondergebracht. Het zijn allen zeldzame tot zeer zeldzame soorten voor België.

De meeste soorten bewonen waterrijke biotopen. Hier van zijn de Kwak *Nycticorax nycticorax*, de Smient *Anas penelope*, de Oeverloper *Actitis hypoleucos*, de Orpheus-spotvogel *Hippolais polyglotta*, de Kleinst waterhoen *Porzana pusilla*, de Brilgrasmus *Sylvia conspicillata*, de Engelse gele kwikstaart *Motacilla flava flavissima* enkel na [1992] verschenen. Van de Oeverloper, de Orpheus-spotvogel, de Kleinst waterhoen en de Brilgrasmus was er wel territoriaal gedrag gedurende het broedseizoen maar harde broedbewijzen konden niet geleverd worden. Voor de Brilgrasmus was het de eerste waarneming voor België en dan nog ver buiten het bekende broedareaal van de soort (Gabriëls *et al.*, 2000).

De Purperreiger *Ardea purpurea* heeft in het vijvergebied van Midden-Limburg vijfmaal genesteld in 1974, 1975, 1976 en in 1980 en 1981. Het ging telkens om één broedpaar.

De Blauwe kiekendief *Circus cyaneus* was een regelmatige broedvogel in het Stamprooierbroek in Molenbeersel in de periode 1933-1948. In die tijd kwam de hele top van de Wielewaal met Frans Segers regelmatig naar het “broek” om Kiekendieven te observeren vermits de drie soorten hier toen broedvogel waren (Meulen Hendrik, mond. med.). Alhoewel het Stamprooierbroek en omgeving nu nog zeer waardevol zijn, was dat in het verleden nog veel meer het geval. Door het gedeeltelijk droogleggen van veel moerassige randgebieden verdwenen deze soorten. We kennen de Visarend *Pandion haliaetus* enkel als regelmatige doortrekker, in het voorjaar vooral in april en mei, in het najaar van augustus tot oktober (Rob-

brecht, 2001). Volgens Lippens en Wille (1972) is er een aanwijzing van een waarschijnlijk broedgeval in Molenbeersel in de gemeente Kinrooi in 1944.

Van de Zilvermeeuw waren er broedgevallen in 1985 en 1986 op het Schietterrein van de Luchtmacht in Meeuwen-Helchteren, in 1990 in een Kokmeeuwenkolonie in Genk en driemaal in de periode na [1992].

In Limburg was de Visdief *Sterna hirundo* gedurende WO II broedvogel op de vijvers van Mariahof in Bree en in de jaren vijftig waren er enkele broedgevallen op een eiland in een oude zandput in Lommel (Hautekiet, 1962). Vanaf 1974 tot 1983 was er ononderbroken één bp (soms twee) op een kunstmatig vlot op de vijver van Mariahof te Bree. In de periode na [1992] waren er enkele

broedgevallen en territoriale koppels in de Grensmaas. In 1957 werden in de Maten te Genk acht nesten gebouwd door de zeldzame Witwangstern *Chlidonias hybridus* en slechts drie koppels hadden eieren. De broedsels mislukten, wellicht ten gevolge van de extreem lage temperaturen einde mei. Alle Sterns verdwenen daarna plots (Herberigs, 1958; Huyskens, 1959).

De Zwarte stern *Chlidonias niger* was een zeer zeldzame en onregelmatige broedvogel van het centraal gedeelte van de Limburgse Kempen, in Helchteren, Zonhoven-Zolder, Genk en Meeuwen (Van Winkel, 1959). In 1975 werden twee nesten van deze zeldzame vogel ontdekt op de Leenderheide in Achel. Nadien waren er in de provincie geen broedgevallen meer.

Volgens pater Landewald (1963) was tot dan toe geen enkel broedgeval van de Velduil *Asio flammeus* gekend voor Limburg. In [1983] nestelde de Velduil in de valleien van de Zwarte Beek en van de Laambeek in Houthalen-Helchteren. Nadien waren er geen broedgevallen meer en dit tot in 1998. Toen werden adulten en jongen

Tabel 7: Onregelmatige en toevallige broedvogels in verschillende perioden van het onderzoek.

Stilstaande waters, moerassen, waterlopen	Droge en natte heide	Graslanden	Woonomgeving, boomgaarden	Bossen
Kwak	Pijlstaart	Kwartelkoning	Hop	Zwarte ooievaar
Purperreiger	Kleinst waterhoen	Engelse gele kwikstaart	Roodkopklauwier	Grote kruisbek
Smient	Goudplevier			
Blauwe kiekendief	Brilgrasmus			
Visarend				
Oeverloper				
Zilvermeeuw				
Visdief				
Witwangstern				
Zwarte stern				
Velduil				
Cetti's zanger				
Baardmannetje				

gezien in een geschikt biotoop op de Sint-Martensheide in Bree.

De Cetti's zanger *Cettia cetti* broedde voor het eerst in de provincie Limburg in 1968 en wel in Nieuwenhoven bij Sint-Truiden, waar een koppel met succes drie jongen groot bracht (Van Vinckenroye, 1969). Een verdere uitbreiding gebeurde eerder traag en kwam pas na 1971 op gang met broedgevallen in De Maten te Genk, aan de bronnen van de Demer in 's Herenelderen, in het vijfvercomplex van Midden-Limburg en op Mariahof in Bree. Door de strenge winter van 1978-1979 verdween hij als broedvogel uit de provincie.

Door het inzaaien van Riet in de Flevopolders (Nederland) ontstond een explosieve toename van Baardmannetjes *Panurus biarmicus* en dit door een enorm broedsucces van de soort (drie tot vier broedsels) in het IJsselmeer in 1965 en in 1971-1973. Deze vogels verspreidden zich naar het zuiden en het westen en bereikten zo België. Het eerste broedgeval van het Baardmannetje in Limburg vond plaats in Hamont (Lehaen, 1967). Verder waren er broedgevallen in het vijvergebied van Midden-Limburg tot 1982 en nadien verdween de soort als broedvogel uit de provincie.

Broedgevallen van de Pijlstaart *Anas acuta* waren er vooral na natte winters op de oligotrofe heidevennen van de militaire domeinen in Meeuwen-Helchteren en Leopoldsburg in 1982 maar ook in Achel in 1974. In 1993 was er een broedpaar in het vijvergebied van Midden-Limburg en vanaf 1994 is deze sierlijke eend jaarlijks in de provincie aanwezig met 1 bp.

Het Kleinst waterhoen was enkel broedverdacht in de natte heide van militair domeinen in 1999. Er waren toen drie tot vijf verschillende roepposten.

De Goudplevier *Pluvialis apricaria* nestelde in 1980 en in 1981 in een heidegebied in Noord-Limburg (Geuens, 1981) en nadien niet meer.

In de kruidenrijke graslanden van de uiterwaarden van de Maasvallei was de Kwartelkoning *Crex crex* regelmatige broedvogel tot begin van de jaren zeventig. Na overstromingen van de Maas in de winterperiode (voorjaar) was de soort er veel talrijker. Door ontgrindingen en "vermaïssing" van het landschap ging een groot deel van zijn biotoop teloor, verdween de 'Grasral' uit de uiterwaarden en keerde er pas terug na [1992]. In 1978 werd hij gedurende het broedseizoen nog gehoord in de vallei van de Zwarte Beek in Koersel, en in 1984 zorgden 23 roepende mannetjes in het broedseizoen voor heel wat opschudding in het Schulensbroek (Berghmans *et al.*, 1985).

In 1994 was er een broedgeval van de Engelse gele kwikstaart *Motacilla flava flavissima* in een weidevogelgebied in Peer (Luyckx, Debrun & Van Goethem, 1994). Dit is een van de ondersoorten bij de Gele Kwikstaart *Motacilla flava flava* die algemene broedvogel is in Vlaanderen. Deze nieuwe ondersoort broedde voor het eerst in Limburg maar aan de Belgische Kust waren er al verschillende broedgevallen.

In de jaren vijftig was de Hop *Upupa epops* een broedvogel in de zandige streken van Midden-Limburg. Vanaf de jaren zestig kende deze een enorme terugval en in het begin van de jaren zeventig kwam nog één broedpaar in Limburg voor (Nef & Van Cauteren, 1956). Dergelijke fluctuaties in een populatie komen vooral voor bij soorten die aan de grens van hun verspreidingsareaal leven.

In dezelfde periode als deze van de Hop nestelde onregelmatig de Roodkopklauwier *Lanius senator* in de provincie. Deze zuideuropese vogel zou genesteld hebben in de omgeving van Zepperen, Helchteren en Maaseik. Als bosvogels waren er Zwarte ooievaar *Ciconia nigra* en Grote kruisbek *Loxia pytyopsittacus*. Eerstgenoemde was enkel in 1998 broedverdacht in de bossen rond de vallei van de Zwarte Beek en in een heide-bosgebied in Midden-Limburg.

In tegenstelling tot de Kruisbek wordt de Grote kruisbek slechts zelden buiten zijn verspreidingsgebied waargenomen. In 1990 was er een invasie (min. 100 ex.) van deze zeldzame gast in de naaldhoutbossen van de Noordwesterkempen en de Tertiaire Kempen. Wanneer invasievogels buiten hun verspreidingsgebied een geschikt biotoop vinden met voldoende voedsel, komen ze er soms tot broeden. In 1990 waren de naaldbossen (vooral Fijnsparren) rijkelijk voorzien van kegels. De zaden hiervan vormen het hoofdvoedsel voor de soort. In Hechtel-Eksel waren minstens vier broedgevallen en vermoedelijk waren er elders in de provincie ook nog, gezien de grote groepen die er dat jaar verbleven (Geuens, 1994). In 2000 waren er twee territoria van deze zeldzame soort in het Domein van Bokrijk.

BESLUIT

In de Atlas van Lippens en Wille (1972) werden 140 broedvogels vermeld voor onze provincie en dit vanaf het begin van de eeuw. Hiervan waren 130 soorten regelmatig broedend en 10 soorten onregelmatig. In [1983] broedden 145 vogelsoorten waarvan een zestal onregel-

Stormmeeuw

matig of eerder toevallig, en in [1992] kwamen 138 soorten voor in Limburg. In grote lijnen blijft het totaal aantal broedvogels hetzelfde in de verschillende perioden van onderzoek. Het aantal broedvogelsoorten in de provincie in de twintigste eeuw bedroeg ca 170.

De vogelwereld heeft zeer grote veranderingen ondergaan zowel in positieve als negatieve zin. Dit heeft te maken met de veranderingen in de biotopen, klimatologische wijzigingen, fluctuaties in de populaties e.a. Het is vooral de laatste drie decennia dat de avifauna rake klappen heeft gekregen.

Schaalvergroting in de landbouw met ruilverkavelingen, het gebruik van pesticiden en vermessing, zorgden voor een complete verandering in het agrarisch landschap. Voeg daarbij de bevolkingsaan groei met de uitbreiding van de wooncentra, de wegeaanleg, de uitbreiding van de industrie, de ontgrindingen en ontzandingen, de recreatieverblijven in de valleien, niet gepaste wilde recreatie in natuur- en bosgebieden, de intensieve viskweek in de vijvergebieden. Niemand zal verwonderd zijn dat de avifauna onder druk kwam te staan, en nog steeds staat. Van de 18 ecologische groepen in Limburg gaan de vogels van waterrijke gebieden, de weidevogels, de vogels van akkers en graslanden, van kleine landschapselementen en van droge en natte heide betekenisvol achteruit (Stevens & De Ridder, 1994). Door de milieu-onvriendelijke intensieve landbouw blijven de soorten uit het agrarisch cultuurland in de verdrukking. De negatieve invloed blijft niet beperkt tot het landbouwgebied zelf, maar dringt door tot de aangrenzende ecotopen en biotopen. Scheiding van landbouw en natuur kan dus niet, wat men ook wil beweren.

Hoe zit het met onze avifauna in de eenentwintigste eeuw? Is er een weg terug? We denken van wel maar dan moeten op Europees niveau regelingen worden getroffen met vergoedingen voor natuurvriendelijke landbouw en een goede regeling voor de mestoverschotten in plaats van nog meer ruilverkavelingen "oude-stijl".

Positief is alleszins dat de beheersovereenkomsten eenvoudig kunnen aangewend worden om onze weidevogels daadwerkelijk te beschermen. Hopelijk worden ze ook goed aangewend, want het is er de hoogste tijd voor. Anderzijds hebben de ondersteuningsovereenkomsten van de provincie hun nut meer dan bewezen en blijven ze ook in de toekomst een belangrijk en onmisbaar hulpmiddel. Het is en blijft zeer belangrijk om de klei-

ne landschapselementen te blijven promoten op alle niveaus. Verder is het van kapitaal belang om zo vlug en zoveel mogelijk natuurgebieden veilig te stellen door aankopen via het Vlaams Gewest, de provincie, de gemeenten en de private natuurbeschermingsbewegingen. Het is zeker geen toeval dat in 2000 zeven broedparen van het Woudaapje werden geteld, voornamelijk in vijvergebieden die door natuurverenigingen worden beheerd. Financiële ondersteuning van private natuurverenigingen blijft cruciaal belangrijk voor het veilig stellen en goed beheer van onze Limburgse natuur. Het opzetten van een Life-project in het vijvergebied van Midden-Limburg is veelbelovend voor de terugkeer en aangroei van onze zeldzame moerasvogels. We zijn op de goede weg, maar deze weg is nog zeer lang en vol hindernissen. Alert blijven is een pure noodzaak.

Er is ook positief nieuws in onze Limburgse vogelwereld. De soorten van diverse bossen gaan er op vooruit en er zijn vooral het laatste decennium van vorige eeuw ook nieuwe soorten bijgekomen.

Het ecologisch bosbeheer begint vruchten af te werpen, wat hoopvol is voor de nabije toekomst.

Tevens is gebleken hoe belangrijk de Staatsnatuurrezervaten en de militaire domeinen voor de Limburgse avifauna zijn. Hetzelfde kan gezegd worden voor alle reservaten van de private natuurbeschermingsbewegingen. Hierdoor heeft Limburg niet alleen een kwantitatieve maar ook een kwalitatieve meerwaarde aan natuur ten overstaan van andere Vlaamse provincies.

De avifauna is een waardemeter voor natuur en milieu in onze provincie en verdient de volle aandacht. Om de natuurlijke rijkdom te behouden zijn op alle niveaus inspanningen nodig. Sinds de oprichting van LIKONA, de Limburgse Koepel voor Natuurstudie, waait een nieuwe wind door de provincie. De Koepel groepeerde alle werkgroepen die met onderzoek van flora en fauna bezig zijn en is dus het best geplaatst om uitstraling en doorstroming naar de provinciale en andere overheden te bewerkstelligen.

DANKWOORD

Deze tekst is het resultaat van het veldwerk dat vele Limburgse vogelaars in de voorbije eeuw hebben geleverd. Aan hen zijn we dan ook oprechte dank verschuldigd. Een speciaal woord van dank gaat naar Luc Crevecoeur, Peter Gabriëls, Koen Leysen en Jan Stevens voor het kritisch nalezen van de tekst; naar Kris De Coster en Wer-

ner Verheyen voor het verfraaien van het geheel en naar alle leden van de Provinciale Limburgse Vogelwerkgroep vzw.

REFERENTIES

BAMPS, C. & E. GERAETS, 1898. Faune des oiseaux de la province de Limbourg. Hasselt, W. Klock.

BERGHMANS, H., K. LEYSEN & J. VOLDERS, 1985. Ontdekking van een belangrijke broedconcentratie van de Kwartelkoning *Crex crex* in België. *Wielewaal* 51: 36-40.

BEZZEL, E., 1993. Kompendium der Vögel Mitteleuropas. Nonpasseriformes. Aula-Verlag, Wiesbaden. 792p.

COMMISSIE VOOR DE BELGISCHE AVIFAUNA, 1967. Avifauna van België. *Giervalk* 57: 3-4. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

CRAMP, S., *et al.*, 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Volume IV. Tern to Woodpeckers. 960p.

DUFRANE, F., 1985. Bos en Heide in Limburg. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap A.R.O.L. Dienst Bos- en Groenbeheer. 118p.

GABRIELS, J., 1981. Weidevogelgebieden in Limburg. Broedende steltlopers maken kultuurlandschappen ecologisch belangrijk. Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w. i.s.m. Lisec, Bokrijk.

GABRIELS, J., 1985. Atlas van de Broedvogels in Limburg. Belgische Natuur- en Vogelreservaten i.s.m. het Lisec.

GABRIELS, J., J. STEVENS & P. VAN SANDEN, 1994. Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA-Lisec, Provincie Limburg.

GABRIELS, J., 2000. Nijlgans *Alopochen aegyptiacus* en Grauwe Gans *Anser anser* veroveren als broedvogels de provincie Limburg. *LIKONA Jaarboek* 1999: 58-65.

GABRIELS, J., P. GABRIELS, K. SAUWENS & C. VANDERYDT, 2000. Brilgrasmus *Sylvia c. conspicillata* voor het eerst in België (Maasmechelen, Limburg) in 1999. *Oriolus* 66: 132-139.

GEUENS, A., 1981. Broedgeval van de Goudplevier *Pluvialis apricaria* in Limburg. *Wielewaal* 47: 181-182.

GLUTZ VON BLOTZHEIM, U.N. & K.M. BAUER, 1985. Band 10/I Passeriformes (I. Teil) Alaudidae-Hirundinidae. Aula-Verlag, Wiesbaden.

HAUTEKIET, M.R., 1962. Visdief *Sterna hirundo*: de vogels van Limburg. *Wielewaal* 28.

HERBERIGS, H., 1958. A propos d'un important passage en Belgique de Guifette a moustac. *Giervalk* 48: 1-4

HUYSKENS, G., 1959. Broedpoging van de Grauwe moerasstern in België. *Giervalk* 49: 79-82

LANDEWALD JANSSEN, O.F.M., 1963. Velduil *Asio flammeus*: de vogels van Limburg. *Wielewaal* 29: 270-271.

LEHAEN, H., 1967. Baardmannetje *Panurus biarmicus* een nieuwe broedvogel voor België. *Giervalk* 57: 208-209.

LIPPENS, L. & H. WILLE, 1972. Atlas van de Vogels van België en West-Europa. Lannoo, Tielt. 846p.

LUYCKX, B., N. DEBRUN & J. VAN GOETHEM, 1994. Broedgeval van de Engelse Gele Kwikstaart in Peer in 1994 (*Motacilla flava flavissima*). *LIKONA Jaarboek* 1994: 66-68.

MAES, P., J. GABRIELS, A. GEUENS & H. MEEUS, 1985. De Ortolaan *Emberiza hortulana* als broedvogel in Vlaanderen. Historisch voorkomen, huidige status, ecologische aspecten, bedreigingen en beschermingsinitiatieven. *Wielewaal* 51: 369-385.

NEF, L. & F. VAN CAUTEREN, 1956. De Broedvogels van Limburg. *Natura Limburg* 5-6: 127-139.

ROBBRECHT, G., 2001. Project ter bevordering van de installatie van de Visarend in Vlaanderen. 12 p.

SCHEPERS, F. & F. VERSTRAETEN, 1991. Explosieve groei van Buidelmeespopulatie in Limburgse Maasvallei in 1991: 82-83. *Limburgse Vogels. Jaargang* 2, nr. 3, oktober 1991.

STEVENS, J. & F. DE RIDDER, 1994. Globale analyse van het broedvogelbestand. In: Broedvogelatlas van Limburg, veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985: 345-355. LIKONA-Lisec, Provincie Limburg.

STEVENS, J., 1994. Vogelbescherming in Limburg. In: Broedvogelatlas van Limburg, veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985 : 356-359. LIKONA-Lisec, Provincie Limburg.

VANVINCKENROYE, W., 1969. Waarnemingen over een broedend koppel, Cetti's Zanger *Cettia cetti* te Sint-Truiden/Limburg. *Giervalk* 59: 70-76.

VAN WINKEL, J., 1959. Zwarte Stern *Chlidonias n. nigra*: de vogels van Limburg. *Wielewaal* 25: 49-51.